

Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners

De herberg St. Anthonis, later De Bock en Rhijnzicht geheten

- De families Buddingh en Van Heyst

Henk P. Deys †, Ad J. de Jong en Ben W. van Laar

In 2010 werd binnen de Historische Vereniging Rhenen en Omstreken (HVOR) de Werkgroep Genealogie opgericht die zich ten doel stelde genealogische informatie met betrekking van te Rhenen voorkomende geslachten te verzamelen en vragen te beantwoorden op genealogisch gebied. Het accent lag op de bewoning van de binnenstad; voor het buitengebied Elst en Remmerden en Achterberg zijn aparte werkgroepen opgericht. De resultaten van het onderzoek werden gepubliceerd in het tijdschrift Oud Rhenen onder de rubriek 'Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners'. Op deze manier zijn er in de periode 2012-2017 diverse artikelen verschenen verlicht met afbeeldingen en heraldische informatie. Na 2017 is een nieuw tijdschrift Oud Rhenen gestart. Dit tijdschrift had een andere opzet, daarom is besloten de publicaties van de werkgroep digitaal beschikbaar te maken via de websites van de HVOR en het Regionaal Archief Zuid-Utrecht (RAZU), met alle voordelen van dien.

Belangrijke bronnen voor het bewoningsonderzoek, ook voor de herberg St. Anthonis, later De Bock genaamd, - het onderwerp van dit artikel - zijn te raadplegen in het RAZU waar Ria van der Eerden-Vonk directeur archivaris was. Daarom leek een artikel over de herberg te passen in een Liber Amicorum voor haar dat in 2021 verscheen. Bovendien ligt er wat betreft de eigenaren en bewoners van de herberg een link naar de familie(s) Buddingh en de uit Wijk bij Duurstede afkomstige familie Van Heyst. Het archief van laatstgenoemde familie is overgebracht naar het RAZU en Ria van der Eerden heeft een deel van de inventarisatie gedaan. Wegens de nauwe band tussen de herberg en de families Buddingh en Van Heyst is in twee bijlagen apart aandacht aan deze families besteed.

Links: Het Hof te Rhenen een aquarel van Anthony Hoyneck van Papendrecht uit 1917; links achter de lage leilindes de voormalige herberg St. Anthonis, later respectievelijk De Bock en Rhijnzicht geheten. Rechts: front aanzicht van deze herberg, het lichte gebouw rechts op de foto (fotocollectie Toine Maas te Rhenen).

Inleiding

Rhenen heeft vanwege de komst van de vele pelgrims in verband met de Cuneraverering veel herbergen en kroegen gekend. De Swaen, De Sleutel en St. Anthonis waren gelegen aan de Heerenstraet en zij behoorden samen met De Moriaen, St. Christoffel en De Koning van Denemarken tot de meest prominente herbergen. Over de St. Christoffel en De Koning van Denemarken is reeds gepubliceerd in Oud Rhenen; zie respectievelijk Oud Rhenen 2014 en 2017.

Kaartje van het westelijke gedeelte van de stad Rhenen met de ligging van de herbergen St. Anthonis, De Swaen en de Sleutel (kaart Maarten Slooves, *Grave, in Oud Rhenen, Najaar 2019, p.14*).

Vanaf de 16^e eeuw stonden aan de noordzijde van de Lange Herenstraat, ten oosten naast de Hofsteeg, tegenover de plaats waar de Torenstraat - in de volksmond de Doodstraat - uitkomt op de Lange Herenstraat, drie huizen c.q. herbergen met dierenamen, te weten op de hoek naast de Hofsteeg De Olifant, ten oosten ernaast St. Anthonis - vanaf de 17^e eeuw De Bock genaamd - en daarnaast De Leeuw. De naam De Olifant zou verband kunnen houden met de schuur die achter de huizen stond, met daarin een rosoliemolen (zie hierna). De herberg De Bock bespreken we in dit artikel en wat De Leeuw betreft, een Jacob de Leeuw wordt in 1594/1595 genoemd als herbergier in zowel De Leeuw als in St. Anthonis.

De herberg St. Anthonis in de 16^e eeuw

De oudste vermelding van de naam St. Anthonis in verband met de herberg die we hebben kunnen vinden dateert uit de 16^e eeuw: in 1547/1548 wordt een Thonis Rutgersz Buddingh te Rhenen genoemd als waard in St. Anthonis.¹ Vervolgens weten we dat: -op 15 september 1549 Roelof Amelsz, gehuwd met Elisabeth, en Evert Gerritsz mombler van de kinderen die Roelof verwekt heeft bij Hilligje Gerrit Woutersdr, aan Dirck Melisz en Elisabeth een huis en hofstede transporteren. Hierbij worden vijf oude brieven overgegeven: een van een huis en hofstede

¹) Leden van de familie(s) Budding komen we nadrukkelijk tegen als waard van St. Anthonis. In een bijlage is extra aandacht besteed aan deze familie(s).

van 1507, de andere respectievelijk van 1515, 1524, 1525 en 1531. Het betreft hier waarschijnlijk de herberg St. Anthonis. Zo lezen we in een akte van 8 januari 1565 dat Elisabeth Dirck Lijsters, waardin in St. Anthonis te Rhenen schuldig blijft aan Bernt van Bijsel als man en voogd van Elisabeth Rolof Amelisdre 50 gulden wegens de koop van een huis waar zij in woont, genaamd St. Anthonis.

-1555: een transportakte meldt Dirck Melisz als eigenaar van St. Anthonis.

-1557: Dirck Melisz en Elisabeth wonen in St. Anthonis.

-5 november 1561: Elisabeth Dirck Melisz, 'weerdinne', is dan kennelijk weduwe (en geen dochter) van Dirck Melisz. Er is sprake van tenminste twee personen met de naam Dirck Melisz. In 1555 en 1557 wordt een Dirck Melisz genoemd als waard in St. Anthonis; deze was gehuwd met Elisabet

Janna Melisdre. In 1579 wordt een Dirck Melisz (van Wageningen) burger van Rhenen (zie Stadsbestuur Toegang 152, Inv. No. 181). Elisabet heeft een broer Dirck Melisz. Op 27 juni 1594 wordt een Dirck Melisz genoemd als man van Jerephaes Dirck de Bruijnsdr. (Toegang 66, Inv. No. 393).

- In de periode 1584-1591 wordt een Dirck Melisz wordt genoemd als raad te Rhenen. Deze is waarschijnlijk dezelfde als degene die in 1604 genoemd wordt als weesmeester en in 1609 als schepen.

-13 december 1555 Tonis Amelsz, gehuwd met Jutgen Jan de Witsdr, transporteert aan Dirck Lijster een hofstede met toebehoren, daar oostwaarts Dirck Melisz, zuidwaarts de gemene straat, westwaarts de gemene steeg strekkende opwaarts naar de stadsmuur toe en noordwaarts Eerst van Ewijck naastgelegen zijn. Dezelfde dag stellen Evert Jansz en Job Amelsz zich borg voor Dirck Lijster voor de betaling aan Thonis Amelsz. Dirck bekent tevens 15 gulden schuldig te zijn aan Thonis Amelsz. (Een dochter van Dirck Lijster, Elisabeth Dirck Lijsters, was zoals we zagen waardin in St. Anthonis in 1565.)

-In de kerkrekeningen van 1571-1574 staat vermeld dat Lijs Melisdre een huis genaamd in St. Thonis of Sint Anthonis in bezit heeft. Er moet aan de kerk een jaarlijkse 'uijtgang' (huisrente) betaald worden van 3 gulden en 2 stuivers. Lijs Melisdre is mogelijk een zuster en erfgenaam van Dirck Melisz.

-Cornelis Adriaensz wordt genoemd als waard in St. Anthonis in de periode 1572-1584. Na hem is Thonis Cornelisz waard in St. Anthonis in de

periode 1585-1589.

-In de kerkrekeningen worden na Lijs Melis achtereenvolgend genoemd als eigenaar van St. Anthonis: Andries van Rhijn en Cornelis Thonisz (1578), Cornelis Adriaensz - gestorven aan toverij - en Aert Thonisz (1578-1584) en Thonis Cornelisz Buddingh (1585-1591). Laatstgenoemde was vermoedelijk een zoon van Cornelis Thonisz Buddingh en wordt in 1588 genoemd als waard in [St. Anthonis](#) en in 1590 als kerkmeester.

Een zoon van Thonis Cornelisz Buddingh, Cornelis Thonisz Buddingh, was gehuwd met Anna Tonisdr. Zij hadden weer een zoon Anthonis die samen met zijn moeder in 1595 eigenaar is van St. Anthonis. Na Anthonis Cornelisz Buddingh, in de periode 1596-1602, wordt Jacob de Leeuw genoemd als waard in St. Anthonis. Hij wordt een 'naesaet' van Anthonis Cornelisz Buddinck of Buddingh genoemd en was daarvoor eigenaar van het er oostelijk naast gelegen huis De Leeuw. In de kerkrekeningen van 1601/1602 lezen we dat de vrouw van Jacob de Leeuw in de kerk begraven was.

Uit de 16e eeuw is ten slotte nog bekend:

-Op 30 december 1584 transportereren bovengenoemde Jan Adriaensz, erfgenaam van Cornelis Adriaensz en gehuwd met Marrigje Willemse, aan Marrichje Michielsdr, weduwe van Cornelis Adriaensz, de helft van een huis daer St. Anthonis uithangt en de helft van een schuur daarachter gelegen, gekomen van Anthonis Pelgrumsz Schram, mitsgaders al het goed daarin en op hun aangeërfd door dode van Cornelis Adriaensz hun broer. Oostwaarts is hiernaast gelegen het huis van Hendrick Jacobsz, schipper, en westwaarts genoemde Anthonis Schram.

De herberg in de 17^e en 18^e eeuw

Op 28 april 1603 dragen Hendrik Woutersz, gehuwd met Marie Cornelisdr, Dirck Koeven, gehuwd met Margrieta Cornelisdr, en Cornelis van Beeck gehuwd met Christina Cornelisdr, aan Anna Tonisdr, weduwe van Cornelis Thonisz Budding, hun comparanten gewezen vader, op hun portie in het halve huis, hof en hofstede genaamd St. Anthonis te Rhenen, hun door dode van Anthonis Cornelisz, hun broer, aanbestorven. We zien dus dat leden van de familie Budding(h) ook voorkomen onder patroniem.

In de periode 1603-1608 wordt Willem Gerritsz Bock genoemd als waard in de herberg St. Anthonis. Hij was een zoon van Mr. Gerrit Bock, de organist in de Cunerakerk, en gehuwd met Jannichgen Jansdochter, die in 1608 wordt genoemd als zijn

Grafsteen van Abraham Berchman in de Cunerakerk, een gedeeld wapen, de uit een berg opkomende wildeman met knots over de schouder en het wapen van zijn vrouw Meken Verweij, de drie kookpotten.

weduwe. De naam van de herberg veranderde deze tijd in de De Bock en het eigendom ging in 1618 van de erfgenamen Bock over op Jacob Verweij, die gehuwd was met Neeltge Gerritsdr Bock. In 1654 wordt zij genoemd als weduwe van Jacob Verweij; zij bezit de helft van de huysinge De Bock waarop een hypotheek wordt afgesloten. Hier blijken dan predikant Abraham Berchman en zijn vrouw Meken Verweij te wonen. Een grafsteen van Abraham Berchman bevindt zich in de Cunerakerk. De grafsteen toont de familiewapens van het echtpaar: een uit een berg opkomende wildeman met knots over de schouder gedragen en het bekende Verweij wapen, de drie kookpotten (zie afbeelding).

De familie Verweij bezat tevens in een schuur achter de herberg een (ros)oliemolen, ook genoemd De Bock. Voor deze schuur moesten jaarlijks 12 stuivers als huisrente worden afgedragen aan de kerk.² De

2) In de kerkrekeningen komen we onder andere Willem Beyer (1571/1572) en Jan van Harn (1572-1574) tegen als eigenaren van de schuur met de rosmolen. De schuur, genaemt Olijmolen of de Bock komt in handen van Aelbert Huijgensz Verweij (o.a. in de periode 1578-1602). Aelbert Verweij was gerichtsbode van de Marsche in 1578 en in 1592 procureur van de stad; hij was toen 54 jaar. Een kleinzoon van hem, Willem Jacobsz Verweij, ondertrouwt Rhenen (geref.) 26 mei 1639 met Lijsbeth Cornelisdr Buddingh, weduwe van Jan Jansz van Lockerberch. Willem hertrouwt (ondertrouw Rhenen (geref.) 16 sept. 1666) als weduwnaar van Lijsbeth Cornelisdr Buddingh met Berentje Jansdr van Rijckerswoert.

Foto van een rosoliemolen met een 'virtueel' paard te bezichtigen in het Openluchtmuseum te Arnhem (foto: Openluchtmuseum)

kerkrekeningen melden dat Willem Verweij van 1658 tot 1666 de eigenaar is van zowel de huysinge Den Bock als de schuur erachter.

Van 1667 tot 1694 is Jan van Brenck (of Brinck) eigenaar van den huysinge Den Bock of 'daer den

In Nederland bevinden zich nog twee werkende rosoliemolens, in het Openlucht Museum in Arnhem en in het Openlucht Museum Erve Kots in Lievelede. Deze worden echter niet door een paard maar diervriendelijk machinaal aangedreven. Rosoliemolens werden voornamelijk gebruikt voor het winnen van plantaardige olie uit lijnzaad en uit koolzaad. Na het pletten van de zaden werd na lichte verwarming de geplette massa in wollen zakken gedaan en tussen ingekerfde planken opgesloten en werd de olie eruit 'geslagen' door een wig ernaast te slaan met een soort heiblok. De olie liep er dan onderuit. Als de olie er grotendeels uitgeperst is, ontstaat een lijnkoek, die als veevoer dient. Door deze vorm van persen kon het paard in beweging blijven en was het persen minder belastend voor het dier; alleen de rollende pletstenen moesten in beweging blijven. Het heiblok hoefde alleen maar telkens opgetild te worden. Ook in grutterijen werden rosmolens ingezet. Hier werden de zaden tot meel gemalen zoals met boekweit; het meel daarvan was de grondstof voor bijvoorbeeld pannenkoeken.

Bock wt (uit) hangt' en de schuur erachter.³ De huisrente die in de periode 1677-1694 jaarlijks aan de kerk betaald moest worden afgedragen blijkt bij 't Vrouwengilt terecht te komen. Jan van Brenck behoorde tot een brouwersfamilie. Zo is er in de Cunerakerk een grafsteen van Cornelis Jansz van Brinck, brouwer.⁴ Op deze zerk staan zijn familiewapen, drie lelies en het jaartal 1648.⁵

Genoemde Jan van Brenck komen we in het haardstedengeld register van 1665 tegen met een huis met vier haardsteden,

waarvoor jaarlijks 8 gulden haardstedengeld, een gewestelijke belasting, moest worden betaald. Ter vergelijking, herberg De Koning van Denemarken had in 1665 twaalf haardsteden. Als het huis met vier haardsteden de herberg De Bock betreft, dan zal men bij overnachtingen op slaapzalen gelegen hebben. Dat er wel degelijk overnacht werd, althans in de 16^e eeuw, blijkt uit het feit dat de waard van St. Anthonis in 1580 een boete kreeg opgelegd door schout Laurens van Nijhoff, omdat hij zijn nacht gasten niet gemeld had.

Op 7 december 1693 werd de Bock publiek verkocht en de herberg kwam in handen van het Agnietenconvent. Dit klooster was met de Reformatie opgehouden te bestaan en het klooster

3) Jan Cornelisz van Brinck (Brenck) ondertrouwt te Rhenen (geref.) 30 nov. 1662 met Maria Jacobs van den Bergh.

4) Cornelis Jansz van Brenck (Brinck) ondertrouwt te Rhenen (geref.) op 27 nov. 1636 met Merritjen Jansdr van Lockerberch. Als haar weduwnaar ondertrouwt hij te Rhenen (geref.) op 30 dec. 1643 met Barbara Jansdr Verhell, dochter van de waard van de herberg De Sleutel, en voorts trouwt hij te Rhenen (geref.) op 6 aug. 1648, als weduwnaar van Barbara Jansdr, met Neeltjen Claasdr Mol. We komen de naam Lockerberch ook tegen bij de Buddinghs. Bovendien ondertrouwt te Rhenen (geref.) 31 maart 1661 een Jan Jansz van Lockerbergh met de te Amerongen wonende Jannighje Verweij. Al-lemaal huwelijken in kringen van herbergiers en brouwers lijkt het.

5) Dat jaartal stond op meerdere graven. Ooit is er daarom gedacht dat 1648 een pestjaar was met vele doden, echter naar alle waarschijnlijkheid werden er in dit jaar veel nieuwe familiegraven vrijgegeven.

Grafsteen van Cornelis Jansz van Brinck in de Cunerakerk te Rhenen met het familiewapen, drie lelies.

als gebouw bestond toen niet meer; de bezittingen van het klooster werden beheerd door een rentmeester. In de periode 1694-1757 betaalde het Agnietenconvent jaarlijks de huisrente van zowel de herberg en de schuur erachter. De herberg werd verhuurd, in de periode 1720-1739 aan schepen Jan van Ommeren, in 1739-1750 aan Jan Tol en daarna aan Jan Coopman.

Op 2 juni 1757 transporteerde Christejaan Sanderson, rentmeester van het kapittel van St Marie, daartoe geautoriseerd door de Staten van Utrecht, ten behoeve van Hendrik van Ommeren, deurwaarder van de stad Rhenen, en Elisabeth van Ommeren (Buddingh?), zijn echtgenote, de 'huijsinge en herberge genaamt de Bock'; de belendingen zijn: oostwaarts en noordwaarts Arris van Leeuwen,⁶ westwaarts Anthonij van Uijen en zuidwaarts de Heerestraat.⁷ Er is nog steeds sprake van een huisrente van 3 gulden en 12 stuivers die jaarlijks aan de kerk betaald moet worden.

De Bock werd verhuurd aan Johannis van Vastrick, die er met zijn vrouw naast woonde; hij was tevens

6) Arris van Leeuwen verkoopt zijn huis ten oosten naast de Bock gelegen, ooit De Leeuw geheten, aan Johannis van Vastrick en Neeltje de Kat. Op 27 augustus 1739 wordt het huis ten westen van de Bock, ooit De Oliphant geheten, gelegen op de hoek van de Hofsteeg, publiek geveild.

7) Hendrik van Ommeren, gedoopt Rhenen (geref.) 29 dec. 1709, begraven Rhenen 24 dec. 1768, deurwaarder en keurmeester, zoon van Dirk van Ommeren en Woutertje Albertsdr van Dolder, trouwt Rhenen (geref.) 20 febr. 1735 Elisabeth (Lijsbet) Buddingh, gedoopt Rhenen (geref.) 31 aug. 1712, begraven Rhenen 15 okt. 1791, dochter van Rutger Buddingh en Grietje van Helden.

Hendrik van Ommeren, heemraad en raad van de stad Rhenen in 1794.

eigenaar van het veerhuis bij het oude veer ten westen van de stad.⁸ In de periode 1757-1768 wordt deurwaarder Hendrik van Ommeren genoemd als eigenaar en Johannis van Vastrick als gebruiker. In de periode 1770-1791 wordt de weduwe van Hendrik van Ommeren genoemd als eigenaar en Johannis van Vastrick gebruiker. Daarna vanaf circa 1783 diens weduwe Neeltje de Kat als gebruiker. Vanaf circa 1793-1801 worden raad en substituut schout Hendrik van Ommeren, waarschijnlijk een zoon van eerder genoemde naamgenoot, samen met Hendrina van Ommeren genoemd als eigenaren en de weduwe Vastrick is gebruiker; zij bleef gebruiker totdat De Bock verkocht werd.

Hendrik van Ommeren staat genoemd als Raad der Stad Rhenen en als Heemraad in 1794 met zijn familiewapen afgebeeld op een wapenkaart (Stadsmuseum Rhenen) van de Heeren Dijkgraaf en Heemraden van de Rhenense Nude en Achterbergse Hooilanden. Op 23 mei 1801 transporteerde Hendrik van Ommeren, oud raad en burgemeester, ten behoeve van Jan Frederik Elders en Johanna IJda van Tuijl een huizinge en herberge genaamd den Bok, belend aan de ene zijde mevrouw de weduwe Metz en aan de andere zijde Juffr. Hendrina van Ommeren. De jaarlijkse huisrente aan de kerk was nog aan het onroerend goed verbonden.

8) Voor mijn publicatie over dit veerhuis zie Oud Rhenen 1984, Nr. 3.

Foto van Het Hof genomen vanaf de zaal Altena op een marktdag in 1901. Rechts een foto van vóór de oorlog genomen vanaf de Cuneratoren richting het noorden; tegenover waar de Doodstraat uitkomt op Het Hof de voormalige herberg De Bok, later Rhijnzicht (fotocollecties H.P. Deys en T. Maas).

Eigenaren en bewoners na 1800

De naam van de herberg is omstreeks 1830 veranderd in 'Rhijnzicht'. Dit was een toepasselijke naam omdat je toen vanuit de herberg in zuidwestelijke richting, schuin over het Hof kijkend de Rijn kon zien. Herbergier was in 1830 Jan van Lent. Hij was uit Utrecht afkomstig en was gehuwd met Johanna Lodowina Sarto;⁹ het gezin was Rooms Katholiek. Van Lent pachtte de herberg Rhijnzicht, van de erven Elders.

Het pand van de herberg, ooit huis No. 20, Kad. F287, later Heerestraat 3 en na de oorlog Frederik van de Paltshof 15 werd in 1844 gekocht door Jan Hendrik Stevenaar uit Amsterdam en daarna door de bierbrouwer mr. Matheus Hengelaar en zijn vrouw Anna Craandijk. Barend en Evert van Ommen, kuipers, kochten het pand in 1864 en in

1888 ging het pand over op B.A. Beekman, een graanhandelaar. Deze deed zijn bezit in 1899 over aan de gezusters Scheffers, modisten, die het in 1923 verkochten aan Gijs van Boeijen, die het pand tenslotte verkocht aan de uit Wijk bij Duurstede afkomstige bankdirecteur mr. Carel Lodewijk van Heyst (zie bijlage 2).

Er is een fraaie foto genomen op een marktdag in 1901, gefotografeerd vanaf de bovenzaal van Altena, kijkend op het Hof. Hierop zien we een deel van de herberg, naast het pand met de bomen (vroeger de Oliphant geheten) en hondenkar ervoor.

Mr. Carel Lodewijk van Heyst kreeg in 1930 vergunning voor het slopen van het bestaande pand om er een nieuw bankgebouw voor in de plaats te zetten. Omdat men in die jaren dacht

Foto tijdens de bouw van de kluis van de bank en rechts een foto van het gebouw in 2010 (fotocoll. H.P. Deys).

9) Johanna Lodowina, overleden op 20 juni 1848, was een dochter van Antonius Sarto en Stephani Reule.

aan een verbreding van de Heerenstraat (tijdens de wederopbouw na WO2 werd dit gedeelte herdoopt in Frederik van de Paltshof), werd bepaald dat de nieuwbouw een eind binnen de oude rooilijn moest plaatsvinden.

In het nieuwe bankgebouw - het adres was toen nog Heerenstraat 3 - werd de Van Hobokenbank gevestigd. Het nieuwe adres werd later Frederik van de Paltshof 15. Een bekende naoorlogse directeur van de Van Hobokenbank was Jan Hovestad. Merkwaardig is, dat Van Heyst tot 1948 eigenaar van het bankpand is gebleven totdat hij het aan de firma. A. van Hoboken & Co verkocht met als firmant Jan Hoiyte van Hoboken jr.

De latere eigenaren en bewoners zijn niet onderzocht. Wel is bekend dat zich in 2010 in het gebouw al jaren het kantoor van de Nederlandse Vereniging tot bevordering van de Zondagsrust en Zondagsheiliging bevond.

Architectuur

Over de architectuur van het nieuwe bankgebouw kan het volgende gezegd worden. Architect van het bankgebouw was A.A. van Ommen. Het is een iets terug gelegen gebouw uit gele en rode machinale baksteen met een plat dak met een pannen dakrand. In de voorgevel bevinden zich links vier tweeruitenvensters en rechts een ingang met een dubbele glasdeur, voorzien van siersmeedijzeren roeden. Boven de deurpartij is een vlak van siermetselwerk. Het onderste, ongeveer 1/3 deel van de gevel, is tot aan het venster uitgevoerd in een donkerder soort baksteen. De originele vlaggenmast, die vroeger in het oorspronkelijke siersmeedwerk aan de muur bevestigd was, is verwijderd. Dit pand is een van de weinige in de Tweede Wereldoorlog niet verwoeste panden in de binnenstad van Rhenen.

Bijlage 1. De familie(s) Budding, Buddingh en Buddingh' en hun wapens

Wapenbord van de leden van de Vroedschap te Rhenen , met vier keer het schaarwapen Buddingh (Oude Raadhuis te Rhenen).

De nauwe relatie tussen de herberg St. Anthonis en de familie(s) Budding(h) in de 16^e en 17^e eeuw vraagt om meer informatie over de familie(s) Budding(h). Ongeveer 25-30 jaar geleden verschenen er in de regionale historische tijdschriften diverse publicaties over de familie(s) Budding, Buddingh en Buddingh' (met apostrof dus) die reeds vanaf de Middeleeuwen voorkomen in zuidoost Utrecht (Veenendaal en Rhenen) en de Betuwe. In de late middeleeuwen komen we ze tegen in Hanzesteden langs de grote rivieren, zoals Dantzi(Gdansk), Deventer en Kampen. De families zijn naar alle waarschijnlijkheid afkomstig uit Noordwest Duitsland, waar de familienaam reeds eeuwenlang wordt aangetroffen, met name in het Lippe-Wezer gebied. Zo was één van de oudst bekende Buddingh's in de Betuwe, Rutger Gerritsz Buddingh, midden 15e eeuw uit Wezel afkomstig. De naam 'Rutger' komen we veel tegen bij de Rhenense en Betuwse takken (of stammen) van de familie Budding(h). Een Rutger Hubertsz Buddingh komt in de Betuwe voor circa 1515.

De laatmiddeleeuwse Budding(h)'s waren veelal schippers of handelslieden. Dit verklaart waarom we de naam veel tegenkomen in dorpen en steden gelegen aan Nederlandse en Duitse rivieren, met name ook in de genoemde Hanzesteden. Zo werd in 1434 Hermann Buddinghe burger van Dantzig. Hij trouwde daar in 1431 Katharina, dochter van Bele Eeklinghoven (Eklinhof).

In de 16^e en 17^e eeuw komen we de Budding(h)'s veel tegen als samoreusschippers in het Utrechtse en in de veengebieden, zoals Schermer bij Alkmaar, Nijkerk en de Rhenense Venen (Veenendaal). Het is niet uitgesloten dat de Buddingh's tot de eerste bewoners en stichters van Veenendaal behoren.

In recentere tijden vinden we de Buddingh's voornamelijk langs de grote rivieren en zij bekleedden daar veelal belangrijke functies en beroepen, zoals het schoutambt, kerkmeesterschap (Cunerakerk) of ze waren herbergier.

Enkele genealogische en biografische gegevens van de familie(s) Budding in Rhenen

Te Rhenen kwamen grofweg twee takken (of stammen) van de familie(s) Budding(h) voor. Bij de eerste tak komen we in de 16^e eeuw de voornamen Anthonie (Thonis) en Cornelis veel tegen. Hiertoe hoorden in de 16^e eeuw de herbergiers van St. Anthonis. Uit deze tak stammen de meeste te Veenendaal voorkomende Budding(h)s.

In Rhenen kennen we Cornelis Thonisz Buddingh, gehuwd met Anna Tonisdochter. Hij was blijkens

Grafstenen met het wapen Buddingh, de schuin geplaatste droogscheerdersschaar, in de Cunerakerk te Rhenen.

zijn grafsteen overleden op den lesten dach Mertius anno 1593; hij was onder meer raad in de periode 1585-1589 en burgemeester in 1590. Hij wordt in 1590 ook genoemd als gasthuismeester en in 1591 als raad te Rhenen. Hij en zijn erfgenamen komen we ook tegen bij het huis Baelioenesteijn of Bil(l) ionesteijn, bij St. Christoffel gelegen, in de Rhenense binnenstad in de periode 1588-1607; hierover is gepubliceerd in Oud Rhenen.

Cornelis Thonisz Budding en Anna Tonisdr hadden een zoon Anthonis Cornelisz Buddingh en drie dochters: Margriet, Christina en Alidt. Laatst genoemden hadden een aandeel in de erfenis van hun broer Anthonis Cornelisz Buddingh, die met zijn moeder, de waardin Anna Tonisdr, eigenaar was van St. Anthonis tot 1595.

Een tweede tak (stam) Budding was uit Opheusden afkomstig, waar ze reeds in 1450 worden genoemd en waar de voornamen Huibert en Rutger veel voorkomen. Zo kennen we Thonis Huibersz Buddinck, overleden 23 november 1623, een zoon

van Hubert Hendriksz Budding. Thonis kreeg een uitgebreid nageslacht. Zijn grafzerk bevindt zich in de kerk van Opheusden (zie hieronder).

In de Cunerakerk te Rhenen heeft zich anno 1625 een raam bevonden met de familiewapens van Willem Huybertsz Buddingh (schaarwapen; zie hieronder) en zijn echtgenote Neleken Lijsters (wapen drie hamers). Hij is vermoedelijk dezelfde Buddingh die rond 1611 en 1625 te Kesteren en Opheusden genoemd wordt. Voorts wordt hij te Rhenen genoemd in 1621, 1624 en 1641. Hij huwde in tweede echt met de uit Opheusden afkomstige Geusken Geurtsdr Hey.

Tot de Betuwse tak behoort ook de bekende predikant van de 'Afscheiding in 1834', ds. Huibert Jacobus Jacobus Budding (1810-1870), wiens voorouders de enkelvoudige schaar als familiewapen voerden (zie hieronder). Hij was op 19 januari 1810 geboren als zoon van Willem Budding en Susanna Antonia Sandbrink. Vader Willem Budding (1774-1855) was een welgestelde bierbrouwer, raadslid en ook wethouder te Rhenen. De brouwerij bevond zich bij de Rijnpoort, op de hoek van de Visserstraat. Ten slotte kwamen we in verband met de oliemolen De Bock een Lijsbeth Cornelisdr Budding tegen die trouwde eerst met Jan Jansz van Lockerberch en tweede (1639) met Willem Jacobsz Verweij.

De droogscheerdersschaar als wapensymbool bij de familie(s) Budding(h)

Hoewel niet altijd een familierelatie tussen de in de literatuur beschreven families kon worden vastgesteld, voerden deze families wel allen als familiewapen de schuingeplaatste droogscheerdersschaar. De droogscheerdersschaar werd gebruikt door lakenbereiders (droogscheerders), bestaande uit twee verend aan elkaar verbonden bladen, met afgehakte punten. Dit laatste ter onderscheiding van de erop lijkende schapenscheerdersschaar.

In 1863 en 1872 publiceerde de letterkundige D. Buddingh' over de oorsprong van het geslacht Budding(h) en de schaar als wapensymbool (wapenstuk) met tevens een alfabetisch overzicht van ruim 200 families, w.o. de families van Hattem en van Maurik, die de droogscheerders- of schapenscheerdersschaar als wapenfiguur in hun familiewapens voeren. Hoewel er een groot vraagteken geplaatst kan worden bij veel van zijn stellingen wordt een redelijk overzicht gegeven van de verschillende takken (stammen) van families met de naam Budding(h) zoals die voornamelijk in Zuidoost Utrecht en de Betuwe voorkomen.

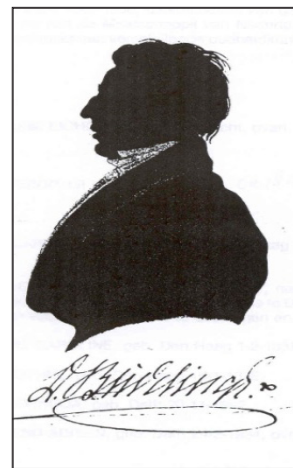
Het meest voorkomend bij de familie(s)

Budding(h) is in goud een schuingeplaatste rode droogscheerdersschaar. Maar in de Betuwe voerde een familie Buddingh' (met apostrof) als wapen in blauw drie gouden schuingeplaatste (2 en 1) droogscheerdersscharen. Beide typen wapens worden in de publicaties van D. Buddingh' beschreven. De volledige wapenbeschrijvingen luiden:

Budding(h): In goud een rode droogscheerdersschaar, (veelal) schuinlinks geplaatst met de punten naar boven. Helmteken: de rode schaar uit het schild geplaatst tussen een zilveren vlucht en goudrode wrong. Dekkleden: rood en goud.

Buddingh': In blauw drie (2 en 1) droogscheerdersscharen van goud, schuinlinks geplaatst met de punten naar boven. Helmteken: tussen een rode vlucht een gouden schaar uit het schild. Dekkleden: goud en blauw.

De apostrof achter de naam raakte in de 19^e eeuw in gebruik bij een deel van de familie te Driel en Elst in de Betuwe. Tot deze familie

Silhouet van letterkundige D. Buddingh' (collectie RKD).

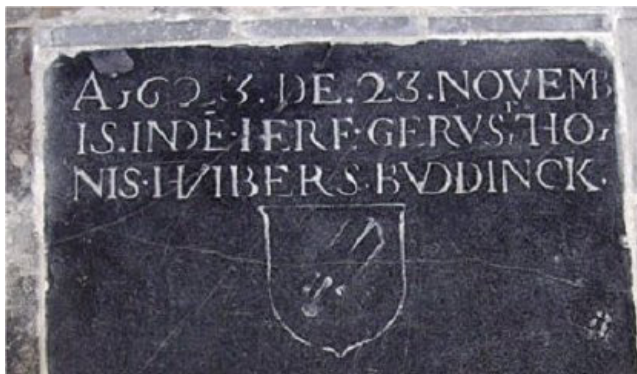
Zegel en wapen van Rutger Buddingh' secretaris van het gerecht te Rhenen en vanaf 1780 van het heemraadschap van de Nude en de Achterbergse Hooilanden.

behoren de genoemde letterkundige D. Buddingh' (1800-1874) en de latere Dordtse schrijver/dichter Cornelis (Kees) Buddingh' (1918-1985)

In de Cunerakerk bevinden zich grafstenen van de hierboven genoemde Cornelis Thonisz Budding (1593) en van Evert Buddingh (1649), zoon van Willem Huybertsz Buddingh, met eveneens de schuingeplaatste schaar als wapensymbool, de eerste tevens met de schaar als helmteken. Op de grafzerk staat het ruitwapen afgebeeld van Anna Tonisdr, vrouw van Cornelis Thonisz Budding, we zien een schuinkruis. In Rhenen komen we in die tijd twee families tegen die een schuinkruis als familiewapen voerden, te weten de families Ruijsch en Grootvelt.

Misschien hoorde Anna Thonisdr tot de familie Van Grootvelt die te Rhenen en in de Betuwe in goud en rood schuinkruis als familiewapen voerde.¹⁰

In 1644 maakte Pieter Saenredam een fraaie tekening, deels in kleur (geel/rood), van het interieur van de Cunerakerk. Interessant is dat aan een van de pilaren een ruitvormig gedenk- of rouwbord is opgehangen, waarop een gedeeld wapen is te zien.

Grafsteen met de schuingeplaatste droogscheerdersschaar van Thonis Huibersz Buddinck in de kerk van Opheusden (foto: Folkert Schuurman).

Het wapen is (heraldisch) rechts in wit (zilver)

¹⁰ Hoe de geschiedkundige Arnoldus Buchel in juni 1639 naar Amersfoort, Rhenen en Lienden reisde om te informeren naar het geslacht Van Grootvelt, zie Buchel's *Diarium* in het artikel van Nico Plomp in het Jaarboek CBG 1993.

Interieur van de Cunerakerk in Rhenen in 1644 getekend door Pieter Saenredam met aan een pilaar een gedenkbord met een gedeeld wapen, een kruis en een droogscheerdersschaar (collectie Rijksprentenkabinet te Amsterdam).

een zwart kruis en links in geel (goud) een schuingeplaatste rode droogscheerdersschaar. Leden van de Ridderlijke Duitse Orde (RDO) voerden vaak rechts het ordewapen, een zwart kruis, en links het familiewapen. Mij zijn echter geen Buddinghs bekend die tot de RDO behoorden. Naar alle waarschijnlijkheid betreft het hier een fictief wapen, geïnspireerd door de grafzerk van Cornelis Thonisz Budding, die Saenredam ongetwijfeld gezien moet hebben toen hij in de Cunerakerk vertoefde.

Carel Lodewijk van Heyst, die in 1930 vergunning kreeg om het pand van de herberg Rhijnzicht te slopen en daar een bankgebouw te bouwen, behoort tot een tak van de familie die uit Rotterdam naar Wijk bij Duurstede is vertrokken.¹¹ De familie Van Heyst was aangetrouwd aan de familie Van Hoboken. Zo was een broer van Carel Lodewijk, August Floris Charles André van Heyst (1887-1962), geboren te Wijk bij Duurstede, zoon van Henricus Jacobus van Heyst en Caroline Louise van Styrum, gehuwd met Catharina Elisabeth van Hoboken (1901-1993).¹² A.F.C.A. van Heyst was procurator en deelgenoot in

¹¹ C.L. van Heyst, geboren te Wijk bij Duurstede 18 juli 1890, overleden 23 januari 1977, huwde op 22 juni 1920 te Rotterdam met Adamina Petronella Geertruida Agnes van Peski, geboren te Rotterdam 14 december 1891, overleden Leiden 7 april 1981, dochter van Willem Frederik Hendrik van Peski en Adriana Hendrika Paulina Graevestein van Heyst. Dit huwelijk werd 13 december 1940 ontbonden.

¹² Zij was geboren te Rotterdam en dochter van Jacobus van Hoboken en Henriette Veder.

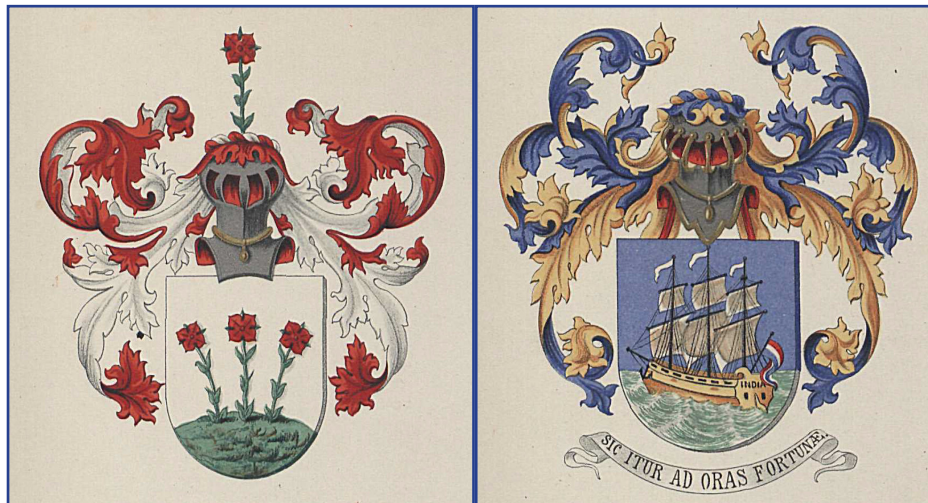
Bijlage 2. Familie van Heyst

de firma A. van Hoboken Co. te Rotterdam (1901-1993); later was hij tevens regent van het Ewoud en Elisabeth Gasthuis te Wijk bij Duurstede.

De directeur van de Hobokenbank, de genoemde mr. Carel Lodewijk van Heyst, had voor zichzelf reeds in 1926 een grote witte villa laten bouwen

getrouwd geweest met de beroemde marineofficier Karel Doorman, commandant tijdens de Slag in de Javazee in 1942. Op 3 oktober 1944 werd het huis in de middag gevorderd door een Duitse arts, met de mededeling dat de familie vóór 18.00 uur het pand verlaten moest hebben. Daarna heeft het

'Witte Huis' waarschijnlijk direct gediend als een soort noodhospitaal voor de Duitsers. Een grote klap voor het gezin was het wegvoeren en later onderduiken van de op wachtgeld staande Dik Hetterschij. Nu stond Justine met haar gezin er alleen voor. Aan het einde van de oorlog was het gezin verplicht geëvacueerd bij bakker Schuurin in Veenendaal, wonende aan de Hoofdstraat. Bij terugkomst in het 'Witte Huis' in Rhenen bleek veel geplunderd en vernield

Familiewapens Van Heyst en Van Hoboken (Rotterdam) (wapenboek Vorsterman van Oyen).

Foto van het Witte Huis direct na de oplevering in 1926. De man rechts met de pet is Carel Lodewijk van Heyst met naast hem zijn echtgenote Petronella Geertruida Agnes van Peski. Helemaal links staat hun oudste zontje Henricus Jacobus van Heyst (geboren in 1921); van hem zit nog een gedenksteen (eerste steenlegging) bij de entree van het Witte Huis. De dame naast hem is vermoedelijk een dienstmeisje. De oudere heer met baard is waarschijnlijk de vader van een van de echtgenoten. Deze was notaris en wethouder te Wijk bij Duurstede. Rechts een foto van het Witte Huis in latere tijd (fotocollectie H.P. Deys)

op het hoogste punt van de Utrechtsestraatweg (nr. 98), het Witte Huis genaamd. Door echtscheiding was hij gedwongen het pand van de hand te doen. In 1940 werd dit landhuis bewoond door de kapitein-luitenant ter zee Dik Hetterschij (1891-1948) en zijn echtgenote Justine Schermer, die het landhuis in 1942 kochten. Zij was eerder

te zijn. Na het vertrek van de inmiddels in 1948 weduwe geworden Hetterschij kwam hier in 1955 de familie Radstaak-van den Bosch te wonen. Tot zover enige informatie over een bekend Rhenens gebouw en zijn bewoners.

Een deel van het archief van de familie Van Heyst, periode 1800-1987, werd in 1992 geschonken

De zes gebroeders Van Heyst in matrozenpak; geheel rechts staat Carel Lodewijk van Heyst (1890-1977) (familiearchief Van Heyst).

door de heer B.G. van Heyst (1919-2006) aan (de rechtsvoorganger van) het Regionaal Archief Zuid-Utrecht (RAZU). Directeur-archivaris Ria van der Eerden-Vonk begon in 2000 met het maken van een inventaris op dit archief. Later is dit archief aangevuld en samen met Ad van Bemmelen is er een inleiding en aanvullende inventaris gemaakt.

In dit archief bevindt zich een fraaie foto van de zes gebroeders Van Heyst in matrozenpak met als jongste telg de meergenoemde Carel Lodewijk van Heyst, de latere bankdirecteur te Rhenen.

Geraadpleegde bronnen en literatuur

De meeste informatie waarop dit artikel is gebaseerd is verkregen via archiefonderzoek in het Regionaal Archief Zuid Utrecht (RAZU), in bronnen zoals in het Rechterlijk Archief van Rhenen (vooral transporten), notariële archieven, kerkrekeningen en kohieren van het haardstedengeld.

Van een belangrijk deel van de transporten te Rhenen, Toegang 66, zijn excerpten gemaakt door archiefmedewerker Herman Postema die als Pdf-files via de website van het Regionaal Archief Zuid Utrecht

(RAZU) digitaal doorzoekbaar zijn.

C.A. van Burik, H. Postema, Raymond Uppelschoten en anderen, *Zuid-Utrechtse archieven boven water – Liber Amicorum voor Ria van der Eerden-Vonk* (2021). Dit artikel is in dit Liber Amicorum opgenomen.

R.F.P. de Beaufort en Herma M. van den Berg, *De Betuwe* (Den Haag 1968); hierin op pagina 309 een beschrijving van de grafsteen in de kerk van Opheusden van Tonis Huibers Buddinck anno 1623.

A.J. Bernet Kempers, *Oliemolens*, Uitgave van de Vereniging Vrienden van het Nederlands Openluchtmuseum, Arnhem 1979.

A.J. Bernet Kempers, *In en om de grutterij*. En uitgave van de Vereniging Vrienden van het Nederlands Openluchtmuseum, Arnhem 1979.

Aernout van Buchel, *Wapenhandschriften Inscriptioes* (Universiteitsbibliotheek Utrecht en Het Utrechts Archief), ald. Rhenen folio 5-7 en *Monumenta* (Het Utrechts Archief) ald. Folio 37 3n 38.

N. Plomp, *Een boer is geen edelman*, Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie, 1993, p. 87 e.v.; in dit artikel een citaat uit het *Diarium* van Aernout van Buchel over zijn bezoek aan Rhenen en Lienden en de families Vonck

van Lienden, Grootvelt e.a.

D. Buddingh', *Het Boetrecht, bevattende Oudheid-, Geschied- en Letterkundig Onderzoek naar den Oorsprong en Naamsbetekenis van het Geslacht Buddingh*, Delft 1863.

D. Buddingh', *De schaar en schaarmannen, tot opheldering van dit wapenfiguur*, Antwerpen 1872.

A. Datema en J.J. Jager, *De oudste Buddingen te Opheusden*, Tabula Batavorum, Jaargang X, No.2 (1992), p. 50 e.v.

H.P. Deys, Ad J. de Jong en B.W. van Laar, *Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners - Ballioenestein, St. Christoffel en de familie Buddingh*, Oud Rhenen 33 (2014), No.2, p. 15 e.v.

H.P. Deys, A.J. de Jong en A.P. de Rooder, *Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners - De herberg De Koning van Denemarken en de Rhenense familie De Rother/Rooder/Roder*, Oud Rhenen 36 (2017), No. 2, p. 14 e.v.

H.P. Deys, A.J. de Jong en J.M. Vlak, *Oude huizen in de Rhenense binnenstad en hun bewoners - De huizen 'Op de Trappen' en 'Trappenborch'*, Oud Rhenen 33 (2014) No. 1, p. 7 e.v.

Deys en Vogelzang 2010. Henk Deys en Fred Vogelzang, *Monumenten Inventarisatie Provincie Utrecht - RHENEN Geschiedenis en Architectuur*, Uitgeverij Kerckebosch BV - Zeist/SPOU - Utrecht 2010, p. 125/6 en 313/4.

M.A. van der Eerden-Vonk en A.A. van Bommel, *Inventaris op het archief van de familie Van Heyst (1593-2020)*, RAZU, toegang 012.

C.E.G. ten Houde de Lange c.s., *Repertorium familiewapens van bekende Nederlandsche geslachten*,

Deel I, 's-Gravenhage/Rotterdam 2001.

W. Huizer, C. Buddingh' - Een mens in de tijd, Dordrecht 2001.

A.J. de Jong, Bekende Rhenenaren - Ds. Huibert Jacobus Budding (1810-1870), Oud Rhenen 1986 (2), p. 13 e.v.

A.J. de Jong, De Cunerallegende en de 'Duitse' ridders, Oud Rhenen 1991 (2), p. 41 e.v.

A.J. de Jong, De familie Budding(h) te Veenendaal, Oud Veenendaal 1991 (4), p. 120 e.v.

A.J. de Jong, Resultaten van archiefonderzoek met betrekking tot oorsprong van de familie Buddingh; vastgelegd in 20 deeltjes met beschrijving van verschillende takken van families met deze familienaam. Deze zijn in te zien in het Documentatiecentrum, Arend Datema Instituut, van de Historische Kring Kesteren en Omstreken (HKKO) te Ommeren

A.J. de Jong, Huisnamen in de binnenstad van Rhenen eind 16^e eeuw, Oud Rhenen 17, september 1998, No. 3, p. 38 e.v.

A.J. de Jong, Familiewapens in Zuidoost Utrecht, Voorthuizen 2016.

A.J. de Jong en C.L. van Otterlo, Genealogie en Heraldiek te Rhenen (Voorthuizen/Zeist 1996), p. 423 e.v.

Jan Luyken - Het menselijk bedrijf 1694, een uitgave van RBS Hoogeveen.

C.L. van Otterlo en Ph. J. van Dael, Historische reeks Rhenen, Deel I en II - Lidmatenregister Rhenen 1654-1672 en Rhenense Geslachten.

J.B. Rietstap, *Armorial Général*; hierin beide typen wapens, 1 of 3 scharen, wapenafbeelding.

Gary Schwartz en Marten Jan Bok, Pieter Saenredam, Gary Schwartz SDU Uitgeverij; interieur Cunerakerk, p. 196.

A.J. de Jong, Over het oude Rhenense veer en zijn veerlieden, Oud Rhenen 1984, No. 3.

A.A. Vorsterman van Oyen, *Stam- en Wapenboek van Aanzienlijke Nederlandsche Familiën* (Deel I).

W. Wijnaendts van Resandt, Verwey (Amerongen, Rhenen), in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* 20 (1966), 243-263.

Op de achtergrond de Hobokenbank, rechts het huis van dokter Paris (foto collectie Henk Deys)

